Національна академія наук України
Інститут археології
м. Київ - 04210
проспект Володимира Івасюка, 12

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОК 14 «НЕОЛІТИЧНІ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»

галузь знань:	**В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки»**,
спеціальність:	**В9 «історія та археологія»**,
рівень вищої освіти:	**третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень**
кваліфікаційний рівень:	**доктор філософії (PhD)**

Викладач: Манько Валерій Олександрович
кандидат історичних наук,

https://orcid.org/0000-0002-2990-7234
Valery_Manko@yahoo.com

Програма навчання – 12 тижнів

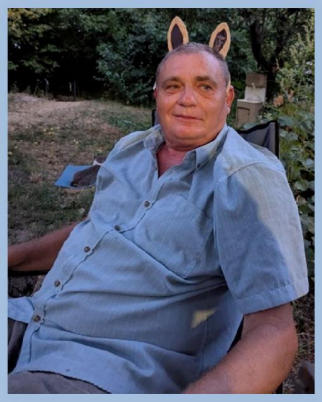

Обсяг годин навчального навантаження 3 ECTS (90 годин)

лекцій 16 годин	семінарів 14 годин	самостійної роботи 60 години
Форма підсумкового контролю - залік		

Київ, 2025.
Оновлено – 2026.

ЗМІСТ

I. Структура дисципліни.
I.1. Анотація дисципліни.
I.2. Мета вивчення дисципліни.
II. Організація навчання.
II.1. Календарно-тематичний план.
II.2. Тематичний план.
II.3. Література для вивчення дисципліни.
II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.
III. Форми та методи контролю.
III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.
III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.
III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.
III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.
IV. Політика доброчесності.

I. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

I.1. Анотація дисципліни.

Курс «Неолітичні культури України» передбачає розгляд і аналіз найважливіших археологічних культур доби неоліту та їх розгляд у межах певних культурно-історичних областей та глобальних трансрегіональниих інформаційнах систем; розгляд ролі міграцій і культурних контактів у розвиитку українського неоліту; рохгляд питань хронології і періодизації.

Вивчення будь-якої археологічної епохи слід розглядати як складний процес, у межах якого формуються утворення, які є більшими за змістом, наж археологічна культура. Такі утворення обумовлені міграційними процесами й культурними контактами давнього населення України. Кожна археологічна епоха має особливості абсолютної та відносної хронології й періодизації. Усі ці особливості й закономірності розвитку археологічних епох розбираються на прикладі неолітичної епохи.

Актуальність курсу зумовлена необхідністю компетентного аналізу відомих нам археологічних епох із застосуванням методів типологічного аналізу окремих археологічних комплексів, з’ясування їх місця у колі євразійських пам’яток.

Мета і завдання курсу: Курс має на меті розкриття методів аналізу й вивчення розвитку археологічної епохи..

Міждисциплінарна координація: історія, географія.

I.2. Мета вивчення дисципліни.

Метою вивчення дисципліни «Неолітичні культури України» є:

I. Набуття аспірантами теоретичних знань щодо:

1) сучасних уявлень про суть і зміст понять «неоліт», «неолітизація», «культурно-історична область», «глобальна інформаційна система»;
2) виявлення можливих помилок у визначенні основних археологічних термінів, пов’язаних з розвитком неоліту та інших археологічних епох.

II. Набуття аспірантами практичних навичок і вмінь:

1) аналізувати зміст і особливості розвитку археологічної епохи;
2) знаходити логічні помилки у сучасних визначеннях археологічної епохи неоліту;
3) розкриття методів аналізу й вивчення розвитку археологічної епохи неоліту.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

І.1. Календарно-тематичний план.

теми	заняття	дата
Вступ до курсу «Неолітичні культури України». Поняття про «неолітичну революцію».	Лекція 1	січень
Міграції та культурні контакти та їх роль у формуванні українського неоліту. Поняття про «неолітизацію».	Лекція 2	січень
Неолітичні культури України, пов'язані з кукрецькою культурою.	Лекція 3	січень
Неолітичні культури України, пов'язані з гребениківською культурою культурою.	Лекція 4	лютий
Неолітичні культури України, пов'язані з таш-аїрською культурою.	Лекція 5	лютий
Культурно-історична область.	Лекція 6	лютий
Неоліт України як частина глобальної інформаційної системи Великого Середземномор'я та Середнього Сходу.	Лекція 7	лютий
Питання про хронологію й періодизацію українського неоліту. Зв'язок хронології й періодизації українського неоліту з культурами Близького та Середнього Сходу.	Лекція 8	березень
Поняття про «неолітизацію».	Семінар 1	березень
Доповіді про відомі випадки формування різних археологічних культур на спільній основі.	Семінар 2	березень
Неолітичні культури України, пов'язані з гребениківською культурою культурою.	Семінар 3	березень
Неолітичні культури України, пов'язані з таш-аїрською культурою. Доповіді про відомі випадки формування синкретичних археологічних культур.	Семінар 4	квітень
Культурно-історична область неоліту. Дніпро-донецька культурно-історична область. Маріупільська культурно-історична область.	Семінар 5	квітень
Неоліт України як частина глобальної інформаційної системи Великого Середземномор'я та Середнього Сзоду.	Семінар 6	квітень
Доповіді про хронологію й періодизацію археологічних культур на території України.	Семінар 7	квітень
Залік	-	кінець квітня

ІІ.2. Тематичний план.

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Лекція 1	**Тема 1.** Вступ до курсу «Неолітичні культури України». Поняття	2 год.

	про «неолітичну революцію». Теорії Г. Чайлда та Р. Брейдвуда. Спотворення теорії неолітичної революції у СРСР.	
Лекція 2	**Тема 2.** Міграції та культурні контакти та їх роль у формуванні українського неоліту. Поняття про «неолітизацію». Відсутність зв'яхків з культурами попередніх епох на півдні України. Роль епіпалеолітичних культур Близького й Середнього Сходу у процесі неолітихації.	2 год.
Лекція 3	**Тема 3.** Неолітичні культури України, пов'язані з кукрецькою культурою. Сурська культура. Донецька культура. Волинська культура.	2 год.
Лекція 4	**Тема 4.** Неолітичні культури України, пов'язані з гребениківською культурою. Матвієвокурганська культура. Буго-Дністровська культура. Києво-Черкаська культура.	2 год.
Лекція 5	**Тема 5.** Неолітичні культури України, пов'язані з таш-аїрською культурою. Таш-Аїрська культура. Азово-Дніпровська культура. Нижньодонська культура. Вплив неоліту таш-аїрського кола на формування синкретичних археологічних культур.	2 год.
Лекція 6	**Тема 6.** Культурно-історична область неоліту. Дніпро-донецька культурно-історична область. Маріупільська культурно-історична область.	2 год.
Лекція 7	**Тема 7.** Неоліт України як частина глобальної інформаційної системи Великого Середземномор'я та Середнього Сходу. Археологічні маркери формування глобальної інформаційної системи. Феномен «трапецій зі струганими спинками».	2 год.
Лекція 8	**Тема 8.** Питання про хронологію й періодихацію українського неоліту. Поняття про ASPRO-хронологію. Зв'язок хронології й періодизації українського неоліту з культурами Близького та Середнього Сходу.	2 год.
Семінар 1	**Міграції та культурні контакти та їх роль у формуванні українського неоліту.** Поняття про «неолітизацію». Доповідь про відомі випадки міграцій або культурних контактів.	2 год.
Семінар 2	**Неолітичні культури України, пов'язані з кукрецькою культурою.** Доповіді про відомі випадки формування різних археологічниз культур на спільній основі.	2 год.
Семінар 3	**Неолітичні культури України, пов'язані з гребениківською культурою.** Доповіді про відомі випадки поширення археологічних культур у різних ландшафтних зонах.	2 год.
Семінар 4	**Неолітичні культури України, пов'язані з таш-аїрською культурою**. Доповіді про відомі випадки формування синкретичних археологічних культур.	2 год.
Семінар 5	**Культурно-історична область неоліту**. Доповіді про формування культурно-історичних областей на території України.	2 год.
Семінар 6	**Неоліт України як частина глобальної інформаційної системи Великого Середземномор'я та Середнього Сходу.** Доповіді про відомі випадки формування глобальних інформаційних систем.	2 год.
Семінар 7	**Питання про хронологію й періодизацію українського неоліту.** Доповіді про хронологію й періодизацію археологічниих	2 год.

	культур на території України.	

II.3. Література для вивчення дисципліни.

Для підготовки до семінарів та написання рефератів аспіранти можуть користуватися літературою наявною у Науковій бібліотеці Інституту археології НАН України, Електронною бібліотекою ІА НАН України, та Електронною бібліотекою ВГО «Спілка археологів України». Курс забезпечений посібниками та базовою літературою:

Основна література:

Археология Украинской ССР. Артеменко, И. И. (ред.). 1985. *Археология Украинской ССР*. В 3 томах. 1: Телегин, Д. Я. (ред.). Первобытная археология. Киев: Наукова думка.

Войтюк О., Прищепа Б., Теліженко С. 2025. *Дослідження на багатошаровому поселенні Рівне-пляж 1А у 2019 році*. Київ: Охоронна археологічна служба України.

Даниленко В.Н. 1974. *Энеолит Украины: этноисторическое иследование*. Київ: Наукова думка, 1974.

Даниленко В.Н. 1969. *Неолит Украины. Главы древней истории Юго-Восточной Европы*. Київ: Наукова думка,

Даниленко В.Н. 1984. *Кам'яна могила*. Київ: Наукова думка.

Залізняк Л.Л. 1998. Передісторія України X-V тис. До н. Е. Київ.

Котова Н.С. 2002. *Неолітизація України*. Луганськ: Шлях.

Котова Н.С. 2015. *Древнейшая керамика Украины*. Киев, Харьков: Майдан, 2015

Манько В.О. 2006. *Неоліт Південно-Східної України*. Київ: Шлях.

Манько В.О. 2010. Проблеми вивчення неоліту України. *Кам'яна доба України*, 13, с. 229-253.

Манько В.О. 2013. Ідеї Г. Чайлда та їх застосування для вивчення неоліту України. *Археологія*, 1, с. 16-32.

Манько В.О. 2013. *Фінальний палеоліт і неоліт Криму*. Київ: вид-во Філюка.\

Манько В.О., Теліженко С.А. 2022. *Неолітична стоянка Бондариха II у Сіверськодонеччині*. Київ: Янтар,

Телегін Д.Я. 1968. Дніпро-донецька культура: до історії населення епохи неоліту — раннього металу півдня Східної Європи. Київ: Наукова думка.

Телегин Д.Я. 1991. *Могильники Маріупільського типу*. Київ: Наукова думка.

Телегин Д.Я., Титова Е.Н. 1998. *Поселения днепро-донецкой этнокультурной общности эпохи неолита: Свод археологических источников*. К.: Наукова думка.

Додаткова література:

Кольцов Л.В. (ред.). 1989. *Мезолит СССР*. Москва: Наука.

Ошибкина. С.В. (ред.). 1996. *Неолит Северной Евразии*. Москва: Наука.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

Запис на прослуховування курсу передбачає, що аспірант володіє базовими навичками наукової роботи. Щоб отримати доступ до матеріалів курсу і успішно працювати над його вивченням, необхідні регулярний доступ до комп'ютеру та стабільного підключення до мережі інтернет. Також, необхідні засоби відео та аудіо зв'язку (вебкамера чи смартфон та мікрофон і навушники / гарнітура).

На всіх лекційних заняттях буде здійснюватись запис, про що оголошуватиметься на початку заняття. Фінальні доповіді, презентації та захисти проектів також будуть записані.

За необхідності можливе групове чи індивідуальне консультування через листування чи додаткові онлайн-зустрічі. Структура курсу побудована в розрахунку на те, що аспіранти є самостійними дослідниками і мають змогу поєднати виконання завдань курсу та роботу над дослідницькою роботою.

Розробники курсу рекомендують користуватись відкритим програмним забезпеченням (*open-source software*). Зокрема:

1. Текстовий редактор (письмові роботи приймаються в форматі doc, odt). Приклад – компоненти LibreOffice.

2. Бібліоменеджер для роботи з списками літератури та бібліографічними посиланнями. Приклад — Zotero.

Комунікація щодо процесу навчання здійснюється через офіційну поштову скриньку викладача. На поштову адресу надсилаються електронні документи (файли практичної роботи та письмового завдання/есе). Час відповіді на лист — до 24 години. Листи і повідомлення можуть бути не опрацьовані у вихідні та святкові дні, а також в період з 21-00 до 9-00.

III. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЮ

Поточний контроль знань здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня засвоєння аспірантами певних розділів (тем) навчальної програми, пошуку й критичного аналізу его-джерел. Формами поточного контролю є семінарське опитування, заслуховування доповідей, дискусії; письмова дослідницька робота. Поточний контроль передбачає оцінювання кожного виду робіт, зазначених в «Умовах визначення навчального рейтингу», та здійснюється у відповідності до визначених критеріїв (див. наступний розділ).

Підсумковою формою контролю є залік.

Питання до заліку:

1. Основні ознаки неолітичної революції.
2. Що таке «неолітизація»?
3. Міграційне походження південного українського неоліту.
4. Автохтонні неолітичні культури півночі України.
5. Роль міграцій у розвитку українського неоліту.
6. Міжкультурні контакти доби неоліту.
7. Синкретичні археологічні культури доби неоліту.
8. Дніпро-Донецька культурно історична область.
9. Маріупільська культурно-історична область.
10. Роль культур Близького й Середнього Сходу у поширенні кераміки з штампованою орнаментацією.
11. Індикатори створення культурних феноменів, більших за обсягом, ніж екльткрно-історична область.
12. Типологія й географія поширення трапецій зі струганими спинками.
13. Географія поширення кам’яного посуду.
14. Поняття про ASPRO-хронологію.
15. Хронологія українського неоліту.

Письмова робота план-конспект майбутньої наукової статті.

Метою написання підсумкової роботи є на практиці використати отримані знання. Пропонується кожному аспіранту написати тезовий конспект майбутньої наукової статті, у якій будуть підняті проблеми, обговорені у курсі лекцій та на семінарах. Такий конспект буде торкатися тих тем, які є пов’язаними з темою майбутнього археологічного дослідження.

При близний обсяг плану конспекту – 5 сторінок (без титульної). Шрифт — Liberation Serif, розмір — 14, інтервал — 1,5. Роботу слід надіслати на пошту викладача не пізніше ніж за 48 годин до заліку.

Орієнтовні теми письмових робіт:

1. Таш-Аїрська культура.
2. Азово-дніпровська культура.
3. Нижньодонська культура.
4. Гребениківська культура.
5. Кукрецька й сурська культури.
6. Донецька культура.
7. Матвієвокурганська культура.
8. Буго-дністровська культура.
9. Києво-черкаська культура.
10. Волинська культура.
11. Лисогубівська культура.
12. Культура лінійно-стрічкової кераміки.
13. Лісогубівська культура.
14. Дніпро-донецька культурно-історична область.
15. Маріупільська культурно-історична область.

ІІІ.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
РН 02 Знання методів наукових досліджень та вміння їх використовувати на належному рівні; вміння вишукувати, опрацьовувати, аналізувати та синтезувати отриману інформацію (архівні джерела, наукові статті, науково-аналітичні матеріали, бази даних тощо).	Виконання аспірантами самостійних завдань.	Доповіді. ДопоПеревірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 03 Знання теорії і розуміння методології системного аналізу, принципів застосування системного підходу при дослідженні соціально-економічних процесів та явищ, вміння використовувати методологію системного аналізу у сфері археології та антропології;	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний мініпроєкт (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Доповіді. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 08 Знання історії розвитку соціально-економічних та історичних процесів; концептуальних засад охорони археологічної спадщини; реконструкції етнокультурної історії населення сучасної України; деталізація давньої історії України; стратегічних напрямів удосконалення методики проведення археологічних дослі-	Доповідь на одну із семінарських тем.	Доповіді.

джень.		
РН 09 Знання у виявленні локальних особливостей розвитку окремих регіонів України у доісторичний період; антропологічного складу населення України у різні історичні періоди; побуту та умов життя давнього населення від появи людини на території сучасної України до XXI ст.; міграційних тенденцій у давнину на території сучасної Україні та їх комплексний аналіз.	Практичні роботи. Доповіді.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняттях.
РН 10 Знання закономірностей розвитку продуктивних сил давніх суспільств; світогляду давніх суспільств за даними археологічних досліджень; системи розселення та функціонування соціально-історичних організмів давнини на території сучасної України у різні історичні періоди та виявлення закономірностей; розвитку матеріальної культури давніх суспільств, що мешкали на території сучасної України від появи людини на території сучасної України до XXI ст.	Доповіді. Семінарські обговорення.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняття
РН 11 Вміння класифікувати типи матеріальної культури давніх суспільств; використання природничих методів дослідження для комплексної характеристики давніх суспільств; реконструювати господарські структури давніх суспільств та хід соціально-історичного процесу; визначати пріоритетні напрямки розвитку історичної науки.	Доповіді.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняттях.
РН 12 Знання методологі-	Практичні роботи. Доповіді.	Поточний контроль актив-

чних питань вивчення давньої історії за матеріальними залишками; розвитку сільського господарства протягом часу існування відтворювальної економіки на теренах України; історії та ролі металургії давніх суспільств; напрямів удосконалення технологій давніх виробництв (обробки каменю, кістки, шкіри, дерева, виробництва скла тощо);		ної участі студентів у практичних заняттях.
РН 13 Знання проблеми первісного заселення території України; становлення відтворюючої економіки на Україні; емпіричного рівня пізнання археології; проблем теоретизування наукового знання в археології; меж пізнання в археології; становлення та розвитку української археології;	Доповіді. Семінарські обговорення.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняттях.
РН 14 Вміння будувати демографічні моделі розвитку відмінних типів суспільств минулого (кочовики, землероби тощо); проводити кластерний та факторний аналіз даних для виявлення спорідненості давніх людських об'єднань.	Доповіді. Практичні роботи. Написання аспірантами письмової роботи. Письмова дослідницька робота, що розвиває основні тези доповіді на семінарі. Семінарські обговорення.	Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 15 Знання методологічних принципів дослідження соціальної сфери суспільного життя у археології; давнього ремесла за археологічними даними; методології пізнання антропогенезу; основних індикаторів різних шляхів генезису та розвитку політичних підсистем у давніх суспільствах; основних ознак міграцій давніх племен.	Доповіді.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняттях.
РН 16 Знання основних сучасних методик та підходів археологічного дос-	Доповіді.	Поточний контроль активної участі студентів у практичних заняттях.

лідження; теоретико-методологічних основ реконструкції давньої історії за матеріальними залишками; вміння визначати специфічні риси різного типу соціумів давнини; обґрунтовувати перспективні напрями модернізації методів археологічного дослідження та концепцій національної ідентичності.		

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

Види робіт/форми контролю	Кількість робіт	Максимум балів за заняття/вид роботи	Разом
Семінарські заняття	7	12	84
РАЗОМ (за роботу у семестрі):			84
Залік			16
РАЗОМ			100

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
Семінарське заняття	5	Доповнення
	9	Відповідь із використанням основної літератури (з урахуванням повноти відповіді)
	10	Відповідь із використанням основної та додаткової літератури (з урахуванням повноти відповіді)
Дослідницька письмова робота	0	Завдання не виконане або містить плагіат.
	1–5	Завдання виконане не повною мірою; автор не виявляє навичок аналізу і логічного та послідовного викладу; подекуди припускається помилкових суджень; робота не вичитана й оформлена неналежним чином.
	6–9	Автор демонструє достатню обізнаність із програмним матеріалом дисципліни та вміння логічно і послідовно викладати свої судження на письмі. Разом із тим, завдання виконане недостатньо повною мірою; роботі бракує аналітичного характеру.
	16	Завдання виконане вчасно і повною мірою; автор демонструє належний рівень знання і розуміння програмного матеріалу дисципліни; виявляє аналітичні здібності, здатність до самостійного, системного, логічного і послідовного мислення. Робота вчасно подана й оформлена у відповідності до вимог.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

За шкалою університету	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	**Залік**	
91 – 100	5 (відмінно)	Зараховано	**A** (відмінно)
81 – 90	4 (добре)		**B** (дуже добре)
71 – 80			**C** (добре)
66 – 70	3 (задовільно)		**D** (задовільно)
60 – 65			**E** (достатньо)
30 – 59	2 (незадовільно)	Не зараховано	**FX** (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			**F** (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)

IV. ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам викладених у законах України «Про академічну доброчесність», «Про авторське право і суміжні права», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про науково-технічну інформацію», «Про вищу освіту» та «Положення про організацію освітнього процесу для аспірантів та здобувачів ступеня доктора філософії поза аспірантурою у Інституті археології НАН України» затвердженого Вченою радою Інституту археології НАН України 15червня 2017 р. Протоколом №6.

Розробники курсу очікують, що всі учасники є апріорно є рівноправними колегами які здійснюють самостійні дослідження. Усі матеріали включно з наданими електронними копіями публікацій надаються виключно з навчальною метою і не можуть бути поширені чи використовуватись поза межами навчальних завдань курсу, або третіми особами.

У разі неможливості з поважних причин бути присутніми на лекційному занятті аспіранти зобов'язані повідомити викладача про це. Матеріал пропущених лекційних занять повинен бути відповідним чином опрацьований. Відсутність аспіранта на семінарському занятті зобов'язує його виконати додаткове завдання з тематики курсу.

Розробник:
Манько Валерій Олександровиич к. і. н.,
Старший науковий співробітник
відділу археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я ІА НАН України

Затверджено:
Вченою радою Інституту археології НАН України
протокол № 9 від «09» червня 2025 р.

Вченою радою Інституту археології НАН України
Протокол № 18 від 17 вересня 2026 р.